

называемые документальные фильмы вплетаются кадры из художественных кинолент. Уже сегодня идут споры о том, был ли сын Сталина в немецком плену или вся история с пленом – грандиозная афера нацистской Германии? А сколько еще иных, проблемных ситуаций и штампованных портретов, описаний и многого, много иного? И это, не говоря о том, что сами наши носители информации куда более подвержены воздействию времени, чем те, что использовали вавилоняне или древние египтяне. Ведь уже сегодня мы в обычных условиях не способны прослушать грамзаписи на пластинках, ленточных магнитофонах, а наиболее современные компьютеры не снабжены устройством для чтения информации на дискетах. Что ж, здесь есть над чем поразмыслить. Но, как бы то ни было, а живой поток образов, остроумных выхонок и реплик захватывает нас сегодня так же, как и тех, кто жил сотни лет назад. История живет в культуре. И, пока это так, не все нити с прошлым оборваны.

Байменова Б. Ж., аға оқытушы
Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

ӘДЕБИ ТІЛГЕ ОРЫС ТІЛІНЕН ЕНГЕН СӨЗДЕР

Қазақ халқының өзімен бірге өмір сүріп, бірге жасасып келе жатқан қатынас құралы – оның тілі, тілдің алтын қоры – тіл байлығы.

Әр халықтың сөз байлығы – оның ұзақ ғасырлар бойы басынан кешірген өмірінің, іс-әрекетінің, ақыл-ой жұмыстарының тілдегі көрінісі. Тілдегі сөздер қажеттілікпен пайда болады да, халықтың қарым-қатынас қажетін өтеу үшін жұмсалады. Сөз адамдардың айналасындағы объективті шындықты, заттар мен құбылыстарды, іс-әрекетті, сан-сапалы айырып тани білгенінің көрінісі.

Қазір сол тілдің байлығы молайып, мәдениеті артып, қалыптасқан әдеби тіл дәрежесіне көтерілді. Тіл халықтың барлық іс-әрекетінің, саяси өмірінің, өнердің, ғылымның, мәдениеттің, әдебиеттің, оқу-

ЛИТЕРАТУРА

1. Цит. по: Русский литературный анекдот конца 18 – начала 19-го века. М.: 1999
2. Е.Курганов. «У нас была и есть устная литература...» – В кн.: Русский литературный анекдот... М.: 1999
3. Там же. См также: Полные анекдоты о Балакиреве, бывшем шуте при дворе Петра Великого. Спб., 1837. Ч.1,с.21.
4. Персидские народные анекдот, М; 1990
5. Улыбки хитрецов. Из казахского народного юмора. Алма-Ата; 1982
6. Двадцать три Насреддина. М., 1978
7. Бай Юй Цзин. Сутра ста притч. М., 1993
8. Немецкие Шванки и народные книги 16 века. М., 1990

Түйіндеме

Аталмыш мақала әлеумдік мәдениет тарихы контекстіндегі орыстың әдеби анекдоттарын қарастыруға арналған.

Conclusion

The article is devoted to Russian literature anecdotes in the context of the history of the world culture.

білім, тәрбие жұмыстарының құралына айналды.

Қазақ тілінің сөз байлығы әр түрлі қызмет (функция) атқарады. Әдебиетте олардың бірқатары түрлі стильдер байлығы (ресурстары) болуға ыңғайланса, бірқатары барлық стильге бірдей қызмет етеді.

Солардың ішінде кірме сөздер де болады. Кірме сөздер естіген құлаққа жат, айтуға онша үйреншікті болмаған, тосаң сөз болуы мүмкін. Олар, әсіресе әдеби тілдің сөз байлығына айналғанда, жалпы халықтық сипат алып кетеді.

Бір тілден екінші тілге сөз ауысу үшін екі елдің көршілес отыруы шарт емес оны қазақ тіліне парсы тілінен енген сөздерден байқауға болады. Мұнда бірен-саран емес, жүздеген, мыңдаған сөздер әр алуан жолмен ауызша түрде, ақын-жы-

раулар арқылы, жазба төл әдебиет арқылы және сауда-саттық тағы басқа қарым-қатынас арқылы, елдің ауызша және әдеби тілі сөз байлығына айналды.

Орыс тілінен қазақ тіліне сөз ену жағдайы одан өзгешелеу. Мұнда көршілестік қарым-қатынас халықтардың саяси-әлеуметтік жағдайына негізделген тілдің ауыз-екі сөйлеуі ерекше орын алады.

Орыс халқы мен қазақ халқының саяси-экономикалық және мәдени-ағарту істері негізіндегі тығыз байланысы қазақтардың орыс патшалығының, Россия империясының құрамына енуінен кейін (1731 жылдардан кейін) күшейгені белгілі. Сол кезде қазақ елінде ел билеудің хандық формасы біртіндеп ыдырай бастап, патшалық тәртіп бойынша жаңадан әкімшілік ел билеу орындарының құрылуы мен байланысты қазақ тіліне мынандай сөздер енді: болыс (волость, волостной), ыстаршын (старшина), шенеуник (чиновник), сот (судья, суд) поштабай (почтовый);

Сауда-саттыққа, өмірлік бұйымтайлардың атына байланысты: жәрмеңке (ярмарка), көпес (купец), сәтен (сатин), сиса (ситец), шайнек (чайник), шай (чай), самауыр (самовар), жәшік (ящик), бәтеңке (ботинки).

Орыс сөздерінің қазақ тіліне еніп, жиі жұмсалудың өмірлік қажеттілігі оларды солай айтып, солай қолдануға мәжбүр ететін жай тілде ол ұғымды бере алатын баламасының жоқтығы. Мысалы, “от арба” (пойыз), “ыстанса” (станция), “қара айғыр” (паровоз). Орыс тілінен қазақ тіліне сөз қабылдаудың тарихи кезеңдері, Б.А.Сүлейменова айтқандай, үш кезеңге бөлінеді.

1. XVII – XIX ғасырлар арасы; 2. XIX ғасыр мен XX ғасырдың 30-жылдарына дейін; 3. 1930 жылдардан қазірге дейін.

Бұлай болу барынша шартты. Алдымен орыс тілі кірме сөздерінің қазақ тілі тарихына енуі XVII ғасырдан басталады дегенді шартты түрде ғана айтуға болады. Бұған қарап оның алдымен қазақ тілінде орыс тілінен енген сөздер болған жоқ деп түсіндеу керек. Бұл құбылысты тек халық тарихының белді белестерімен де ұштас-

тыру жеткіліксіз болар. Мысалы, Абайдың өлеңіндегі – «Интернатта оқып жүр талай қазақ баласы», «Единица – жақсысы, Ерген елі бейне көл» дегендегі интернат, единица орыс сөздері, екі халық арасындағы тілдік байланыстың күшейгендігін көрсетеді.

Сол қарым-қатынас күшейген сайын бір тілден екінші тілге сөз ауысу дәрежесі ұлғая түседі. Осы жағынан қазақ тілі сөз байлығының кірме сөздерге белшесінен батқан, орыс тілінен енген сөздермен кемелденген кезі Ұлы Октябрьден кейінгі 1930 жылдарға дейін, одан кейін тілдік қарым-қатынастың барынша күшейіп өркен жайған кезі – осы қазіргі заман.

Кірме сөздерді қабылдауда, олардың жұмсалудың екі түрлі бағыт байқалады. Біріншісі – өмір қажеттілігінен өзінен-өзі тіл қорына жұмсалатын кірме сөздер. Екіншісі – саналы таңдау, актив сөз қорына қосылатын кірме сөздер. Алдыңғысына доға, қамыт, бәтеңке сияқты фонетикалық тұрқы өзгерген сөздер жатады, соңғысына қалаулы терминдер не олардың эквивалент баламалары жатады.

Термин сөздер терең мағыналы сөздер, оларды жасауға әркімнің күш-қуаты жете бермейді. Олар өнер, білім, ғылым, мәдениет, экономика майданында пайда болады да, тек баспасөз арқылы жұртқа аян болады. Олардың көпшілігі мамандар арасында, тар мамандық тақырыбына жазылған әдебиетте қолданылады. Мысалы, натюрморт сурет өнеріне, кегль – баспа жұмысына, гипостаза – ботаника ғылымына тән.

Орыс тілі – мол қазына. Ол қазынадан қажет сөздерді қабылдап, әдеби тілдің бойына сіңіру – қазақ халқының тіл мәдениетін жоғары сатыға көтерудің бір жолы. Қазақ тілінде орыс тілінен енген сөздердің молдығы – ол екі халықтың мәдени қарым-қатынасының айғағы. Мысалы, 50-ші жылдары еліміздің тың жерлерін игеруге байланысты орыс тілінде целинник сөзі пайда болса, қазақ тілінде тың игеруші деген тіркес пен тыңгер сөзі дүниеге келді.

Соңғы отыз жылдың ішінде адамзаттың космос әлемін танып біліп, игере бастауы көптеген сөздерді туғызды. Мы-

салы, мұнда тек космос, космонавт, астронавт, спутник сияқты сөздер ғана емес космосты игеруге қолданылатын әр алуан техника, машина, құрал-жабдық т.б. атаулары да, осы саланың ғылыми жаңа терминдері де, тіпті ғарыш, ғарышкер, ғарышнама тәрізді поэтикалық («бағалауыш») сөздер де қазақ тілінен орын алады.

Қазақ тіліне енген орыс сөздерінің жалпы санын айту қиын. Нормативті сөздіктерде, көпшілікке арналған публицистикалық әдебиеттерде жиі қолданылатын ондай сөздердің саны екі мыңнан асады. Ал оған химия, биология, экономика, лингвистика сияқты ғылымдарға қатысты атаулардың қосуға болады.

Осыншама байлықтың қазақ тілі қорына келіп қосылуы бекер нәрсе емес. Көптеген жылдар бойы орыс тілін өз ана тіліміздей көріп, үйрену, білу негізінде өнер – білімде, ғылымды, техниканы орыс, қазақ тілінде жазылған әдебиеттер арқылы меңгердік.

Қарапайым сөздер заттың өзімен бір тілден екінші тілге енетін болса (мысалы: айна, кітап, доға, самауыр), арнаулы терминдер ғылымның, мәдениеттің, техниканың дамуымен қатар дамиды. Мысалы, атом, атомның жарылуы, трактор, тракторшы, тракторшылардың жарысы, инсулин, кофеин, философия, философ. Ол ұғымдардың бір тілден екінші тілге енуі үшін екінші тілдің де соларды қабылдау қажеттігінен туған мүмкіншіліктері болуға тиіс. Ондай қажеттілік тез арада жасала қоймайды. Біртіндеп халықтың тіл санасының өсіп-жетілу процесінде туады.

Бухметова А. А., старший преподаватель
Костанайский государственный педагогический институт

ВРАЧ С БОЛЬШОЙ БУКВЫ

Асылбек Сеитов, блестяще окончив обучение, вернулся в Омск, где с головой окунулся в общественно-политическую жизнь передовой интеллигенции своего времени, которая была серьезно обеспокоена судьбой народа. Лучшие люди, элита нации, объединились в партию «Алаш», духовным наставником которой стал Алихан Букейханов, близкий, нес-

Соған орай орыс тілінен термин сөздерді қабылдау процесі бірер жылдар ішінде емес, ондаған жылдар бойына үздіксіз жүріп отырады.

ӘДЕБИЕТ

1. Бекмағанбетов Ш. “Тілдік таным негіздері және тілдік символдар”. Алматы; 1999.
2. Абақан Е.М. Тілдің мәдени философиясы. Алматы; 2000.
3. Балақаев М. Қазақ әдеби тілі және оның нормалары. Алматы; 1984.
4. Сүлейменова Б.А. Исследования по истории казахского языка. Алматы; 1965.

Conclusion

The golden heritage of language each country, is its widely used active vocabulary. Which have been enriched throughout the centuries and transmitted from generation to generation.

The wealth of the language is reflected in thoughts, consciousness and actions of your nation.

General issues of language culture are stated in this article. It includes the suggestions to enrich literary language.

Резюме

Золотым фондом языка каждого народа является его словарный запас, накопившийся веками, передающийся из поколения в поколение.

Богатство языка выражается в мышлении, сознании и действиях своего народа.

В этой статье изложены общие вопросы культуры языка и показаны некоторые пути обогачения литературного языка.

мотря на разницу в возрасте, друг отца. Он и приобщил 22-летнего выпускника университета к своему делу.

В 1918 году А. Сеитов приступает к практической деятельности врача в станице Баянаул Павлодарского уезда, где работает до 1922 года.

В те годы в баянаульской больнице работали фельдшерами отец и сын АЙМА-